

• Tom van Limpt

Omgaan met angstgevoelens voor enge dieren

Bang voor spinnen

Elk mens heeft een voorkeur voor of afkeer van bepaalde dieren, zoals iedereen ook z'n voorkeur heeft voor andere mensen, dingen en gebeurtenissen. Kinderen kunnen een hekel hebben aan bepaalde diersoorten of diergroepen, vaak in de vorm van onberedeneerde angstgevoelens als ze met deze dieren geconfronteerd worden. Als leerkracht kun je een bijdrage leveren aan een gezonde omgang met deze dieren. Bijvoorbeeld door nuchter om te gaan met de reële risico's en het verminderen van angstgevoelens voor dieren, zoals spinnen.

Kees Both is pedagoog en actief in de netwerken 'Groene pedagogiek' en 'Springzaad, meer ruimte voor natuur en kinderen'

Een eerdere versie van dit artikel, 'Over angst voor spinnen en andere griezels', is verschenen in *De Grabbelton* (1983)

Stel je eens voor dat je als leerkracht met het thema 'Kleine dieren' aan de slag wilt gaan door ze te (laten) vangen in bomen of in de grond. Later in de klas worden deze beschreven naar uiterlijk en gedrag. Daarbij kunnen deze beestjes ontsnappen, waardoor een emotionele situatie kan ontstaan. Kinderen durven de dieren niet op te pakken, andere kinderen zijn nog banger en vertonen vluchtgedrag en de leerkracht is ook niet zo'n held. Dit alles is voor veel leerkrachten een hindernis om eraan te beginnen: hoe houd je het in de hand? Maar misschien moet en kan natuuronderwijs juist een bijdrage leveren aan het verminderen – of zelfs verdwijnen – van deze angst. En als dat zo is, hoe doe je dat dan? Hoe ga je met deze angst om?

Angst als emotie

Angst is 'bang zijn' en dat is weer een patroon van allerlei lichamelijke en psychische reacties: weg willen lopen of van je afslaan, een bonzend hart, een verhoogde bloeddruk, transpireren, verhoogde spierspanning en andere lichamelijke reacties, die gepaard gaan met negatieve, onplezierige gevoelens en emoties. Dat kan in

verschillende gradaties, van lichte gevoelens van afkeer tot hevige emoties, waarbij mensen totaal ontregeld kunnen raken en dwangmatig gaan handelen. Een ander begrip dat verbonden is met 'bang zijn', is 'vrees' – in het Engels 'fear', in onderscheid van 'anxiety' (Kagan, 2010). 'Vrees' heeft betrekking op meer specifieke gevoelens en emoties: je vreest

bepaalde, duidelijk aan te wijzen en te benoemen voorwerpen en verschijnselen: snel bewegende voertuigen, slangen, spinnen, et cetera. Angst en vrees vormen in veel gevallen ook een positieve stimulans voor de ontwikkeling van mensen: je eigen grenzen leren kennen en proberen te

verleggen door je angst en vrees te overwinnen. En dan is er nog 'een hekel hebben aan'. Dit heeft te maken met afkeer, walging, afschuwen en is te beschouwen als een milde vorm van haat. En haat is uit op vernietiging van het object van de haat. Een hekel hebben aan spinnen en andere enge beesten kan ervaren worden als een mengeling van vrees en een milde vorm van haat. Waar komen die angst, die vrees en een hekel hebben aan vandaan? Enig inzicht in factoren die daarop van invloed zijn, is belangrijk voor een goede aanpak van deze problematiek in het onderwijs. Waarbij de doelen zijn: een 'gezonde verhouding' tot spinnen en andere griezels en daarmee de emotionele ontwikkeling van de kinderen (Kellert, 1997; Wilson, 2012).

Ontstaan spinnenangst

Op de vraag hoe spinnenangst ontstaat, is geen eenduidig antwoord mogelijk. Dat geldt overigens voor alle 'soorten' angst en vrees. Over het ontstaan daarvan bestaan allerlei theorieën (Kagan, 2010; Kellert, 1997). De belangrijkste daarvan zijn: angst en vrees zijn erfelijk bepaald,

Angst en vrees vormen vaak een positieve stimulans om je grenzen te verleggen

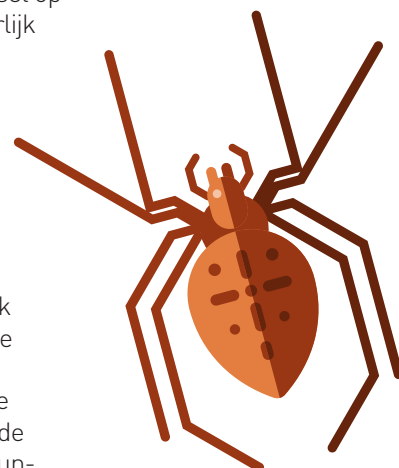
Het maken van een werkje, zoals een spinnenweb, kan doorwerken in het opbouwen van een neutrale houding tegenover spinnen

angst en vrees zijn aangeleerd en angst en vrees worden veroorzaakt doordat een ding of verschijnsel dat we waarnemen niet past in het beeld van de 'normale' werkelijkheid dat we inmiddels gevormd hebben: het is vreemd en daardoor angstaanjagend.

Spontane afweerreacties

Wat doe je als je gekriebel op je arm voelt en er blijkbaar een klein diertje op je huid zit? Je reageert er waarschijnlijk op door het beestje te slaan. Op dezelfde manier reageer je mogelijk instinctief afwerend op een slijmerig dier, zoals een regenworm. Zou dit aangeboren gedrag zijn, uit een aangeboren afweer tegen bijvoorbeeld zieke medemensen of dieren? Zulke spontane afweerreacties zijn in principe – en van oorsprong – zeer functioneel in verband met de veiligheid van het individu en het voortbestaan van de soort. Het is waarschijnlijk dat hetzelfde geldt voor spinnen en slangen. En ook voor andere dieren die onverwachts tevoorschijn komen, bijvoorbeeld huismuizen. Elk dier dat onverwachts tevoorschijn komt (en dat gebeurt

bij spinnen nogal eens als ze uit donkere hoeken tevoorschijn komen), is een potentieel gevaar en vrees is een anticiperende reactie op dat potentiële gevaar. Bij spinnen (en slangen) is er waarschijnlijk nog meer aan de hand. Je weet dat in ons land geen gevaarlijke spinnensoorten voorkomen en maar enkele gevaarlijke soorten slangen leven. Maar toch blijf je in beginsel op deze dieren reageren alsof ze wel gevaarlijk zijn. Dat zou wel eens een rest kunnen zijn uit oeroude tijden, toen de mensen hoofdzakelijk nog in streken leefden waar wel veel gevaarlijke spinnen en slangen en andere gevaarlijke beesten voorkwamen, zoals in de tropen en subtropen (Kellert, 1997; Clayton & Opatov, 2003). Een hekel hebben aan spinnen hangt ook vaak samen met esthetische oordelen: ze zijn lelijk, die lange poten aan dat kleine lijf, die beharing (bij sommige soorten), je ziet geen kop, et cetera. Natuurfilms op de televisie met sterk uitvergroete beelden kunnen die negatieve reacties versterken. Dat

>>

Je kunt kinderen op een veilige manier naar spinnen laten kijken, bijvoorbeeld in een pot of aquarium

esthetische oordeel zou dezelfde evolutionaire wortels kunnen hebben en van oorsprong heel functioneel kunnen zijn. Het disproportionele mismaakte doet ons misschien denken aan disproportionele soortgenoten. Maar bij het vormloze, kruipende en sluipende 'ongedierde' zou het 'lelijke' ook de signatuur van het 'gevaarlijke' kunnen dragen. Dieren met een ronde kop, bolle wangen, grote ronde ogen, een

zachte huid en een korte mopsneus zijn het meest geliefd. Zij voldoen, om met bioloog en Nobelprijzdrager Konrad Lorenz te spreken, het meest aan het beeld van het mensjong. Hoe meer een dier van dit beeld afwijkt, hoe 'vreemder' het voor ons is, des te voorzichtiger is ons gedrag ten opzichte van

zo'n dier. Spinnen zijn 'optimale andere dieren' (Myers, 2007). Tot zover enkele overwegingen en vermoedens over een waarschijnlijke, erfelijke basis van onze afweerreacties. Leereffecten in de vorm van persoonlijke ervaringen met dieren en de overdracht/het voorbeeld van de houding van anderen zullen deze erfelijk vastgelegde primaire reacties kunnen versterken of in een andere richting kunnen sturen.

Eigen ervaringen

Als het gaat over de houding tegenover spinnen, leren kinderen veel van andere mensen – kinderen en volwassenen – en niet van spinnen. Negatieve ervaringen met spinnen, bijvoorbeeld met pijn, zijn in onze streken onmogelijk. Vooral de reacties van de opvoeders, van wie een kind de eerste levensjaren afhankelijk is, zijn belangrijk (Margadant, 1988; Both, 2002). Negatieve reacties van deze personen op spinnen en

spinnenwebben versterken de potentieel aanwezige negatieve houdingen ten opzichte van spinnen. Naast deze ervaringen moet ook de invloed van griezelverhalen en van de televisie genoemd worden. Op de televisie worden kinderen soms geconfronteerd met macro-opnamen van de kaken van spinnen, die angstversterkend zijn. Bijvoorbeeld doordat de spin een prooi aan het verorberen is. Kinderen zien op de televisie en het internet soms grote en giftige spinnen en denken dat die ook bij ons kunnen voorkomen.

Gevaarlijk en eng?

De vooroordelen van kinderen over spinnen – ‘gevaarlijk’ en ‘eng’ – zijn taai. Ze kunnen zich zomaar aan een draad boven je hoofd naar beneden laten zakken, et cetera. Maar je kunt kinderen ook mogelijkheden bieden om spinnen op een niet bedreigende manier te bekijken: achter een raam of in een pot of aquarium. Niet opdringen, maar uitnodigen en voordoen. Dat geldt ook voor leerkrachten. Als kinderen volwassenen en iets oudere kinderen in hun omgeving hebben die anders tegenover spinnen staan, ze niet doodtrappen, maar oppakken en eventueel buiten neerzetten en er wat over kunnen vertellen, kan dat doorwerken in het opbouwen van een neutrale of wellicht zelfs positieve houding tegenover spinnen (Margadant, 1988; Clayton & Opotow, 2003). Je kunt kinderen in de maand september, als spinnen veel voorkomen, vragen om een kruisspin te tekenen, waarbij zij zich vaak verbazen over het ingewikkelde en mooie ‘kruis’ op de rug. Je kunt hen ook verschillende andere soorten spinnen onder een loep laten bekijken en op zoek gaan naar spinnenkenners buiten de school, die kunnen helpen (Both, 2002). Het vooroordeel dat spinnen ‘vies’ zijn vanwege stoffige spinnenwebben kan besproken worden: objectief gezien zijn spinnen juist ‘helpers’, omdat ze muggen en vliegen vangen. Sommige volken in Zuidelijk Afrika proberen daarom juist een kolonie spinnen van een bepaalde soort in hun woningen te krijgen. Vertel dat maar eens.

Biooloog Freek Vonk

‘Spinnen zijn vreemd en doen raar.’ Jonge kinderen hebben een sterke neiging tot oordelen. Maar het is ook belangrijk om met het ‘vreemde’ te leren omgaan. Daarbij moeten kinderen niet gedwongen worden tot activiteiten waar ze gevoelsmatig nog niet aan toe zijn. In een sfeer van veiligheid kan een voorzichtige toenadering, zelfs tot zulke ‘engerds’, mogelijk zijn. Het kan er niet om gaan dat de kinderen alle spinnen (en andere ‘griezels’) opeens ‘lief’ gaan vinden, maar leren erkennen dat de spin niet anders kan dan een spin zijn. Het lijkt ook een gespreksthema tussen school en ouders waard. Eli Heimans, pionier van de natuureducatie in ons land, had de volgende wens: ‘Ik wou dat

• Ivo Borkus

Freek Vonk probeert kinderen vertrouwd te maken met spinnen

elke onderwijzer het zover wist te brengen dat de kinderen die na zijn les zomers een spin een spinnenweb zien maken boven hun slaappleafts daar blij om zullen zijn en geen woord ervan aan een ander zullen zeggen, uit vrees dat hij uit domme angst of nijd de spin zou verjagen’ (Heimans, 1923, derde druk). Deze wens is nog steeds actueel. Freek Vonk, bioloog bij het museum Naturalis (Leiden), probeert in onze tijd kinderen vertrouwd te maken met spinnen en andere griezels (zie de website van Freek Vonk voor meer informatie: <http://www.freekvonk.nl/spinnen-ik-houd-van-ze>). 🕷️

Literatuur

- Both, K. (2002). Kruisspinnen bekijken. In: Bleijerveld, K., & Graft, M. van (red.). *Uit de Grabbelton - Onderbouw*. Enschede: SLO, 21-24.
- Buytendijk, F.J.J. (1963). Gezonde verhouding tot de dieren. In: Trimbos, C.J.B.J. (red.) (1963). *Mens, dier en natuur*. Utrecht/Antwerpen: Spectrum, 7-15.
- Clayton, S., & Opotow, S. (eds.) (2003). *Identity and the natural environment: The psychological significance of nature*. Cambridge: MIT Press.
- Heimans, E. (1923, derde druk), *Handleiding bij het onderwijs in de Natuurlijke Historie op de Lagere School*. Amsterdam: Versluys.
- Kagan, J. (2010). *Born worried: Is anxiety all in the genes?* Londen: Independent.
- Kellert, S.R. (1997). *Kinship to mastery: Biophilia in human evolution and development*. Washington: Shearwater.
- Margadant-van Arcken, M. (1988). *Dierenjuf: natuureducatie en de relatie tussen jonge kinderen en dieren* (proefschrift). Utrecht: Rijksuniversiteit.
- Myers, G. (2007). *The significance of children and animals: Social development and our connections to other species*. West Lafayette: Purdue University Press.
- Wilson, R. (2012). *Nature and young children: Encouraging creative play and learning in natural environments*. Londen/New York: Routledge.

Wil je op de hoogte blijven van de ontwikkelingen rondom het jonge kind?

Neem nu een abonnement op HJK

Wil je niets missen, neem dan een abonnement op HJK én JSW en betaal slechts €117,50 per jaar

HJK lezen op tablet en pc via Schooltas

Studenten ontvangen 40% korting

Ontvang 10 x HJK

Krijg toegang tot het digitaal archief

Samen voor €75,- per jaar

Meer weten? Ga naar www.hjk-online.nl of bel 088-2266691